

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у
Београду

На седници Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду одржаној 25. јуна 2014. године одређена је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Јелена Ангеловски предала под насловом „Прозни опус Александра Тишме”. У Комисију су именовани: др Михајло Пантић, ментор, редовни професор Филолошког факултета у Београду; др Радивоје Микић, редовни професор Филолошког факултета у Београду; др Марко Недић, научни сарадник. Та одлука Већа уручена је Комисији решењем бр. 1784/1 од 1. јула 2014. Комисија подноси Већу Филолошког факултета следећи

ИЗВЕШТАЈ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је формирао Комисију:

25. јун 2014. Наставно-научно веће Филолошког факултета
Универзитета у Београду

2. Состав Комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан Комисије запослен:

1. др Михајло Пантић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност, јужнословенска компаратистика, 2009. Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, Филолошки факултет Универзитета у Београду; ментор;
2. др Радивоје Микић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност, 2005. Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, Филолошки факултет Универзитета у Београду; члан Комисије;
3. др Марко Недић, научни сарадник у пензији, наука о књижевности, српска књижевност, 2009. Члан Комисије;

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља и презиме
Јелена, Душан, Ангеловски
2. Датум рођења, општина и република
29. новембар 1980. Панчево, Србија
3. Датум одбране и наслов магистарске тезе:
19. јун 2009. Филолошки факултет Универзитета у Београду, „Модели приповедања у тетралогији *Утопија* Павла Угринова”
4. Научна област из које је стечено звање магистра:
Област филолошких наука – Наука о књижевности

III БИБЛИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

1. „Могући приступ поезији Душана Вукајловића”, у: ВУКАЈЛОВИЋ, Душан, *Сабране песме*. Панчево: Удружење књижевника и књижевних преводилаца Панчева, 2005.
2. „Мека жестина: женски ликови у романима Давида Албахарија”, *Градац*, год. 31, бр. 156 (2005), стр. 99-105
3. „Пут кроз цветник”, у: *И нико не смета: зборник песама панчевачких песника*, Градска библиотека, Панчево, 2006.
4. „Сећање као искупљење: модели приповедања у тетралогији *Утопија* Павла Угринова”, *Књижевна историја*, год. 44, бр. 146 (2012), стр. 155-170

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Прозни опус Александра Тишме”

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Јелене Ангеловски „Прозни опус Александра Тишме” има 265 страна. Организована је у осам поглавља („Увод”, „Поезија”, „Приповедна проза”, „Романи”, „Драме”, „Документарна и мемоарска проза”, „Публицистика и преводилачки рад”, „Опште карактеристике Тишминог опуса”) са одговарајућим, посебно насловљеним потпоглављима. На крају дисертације (стр.

254-264) налази се попис цитиране литературе („Примарна литература”, „Секундарна литература”).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација „Дело Александра Тишме” настала је са тежњом да се уобличи што обухватнији и прецизнији поглед на књижевни опус тог значајног српског писца, са посебним нагласком на приповедачкој прози у којој се Александар Тишма, по општем суду, најпотпуније остварио као уметник. Иако су за пишчева живота његова дела високо вреднована, издашно награђивана и виšekратно превођена, па су о Тишминим приповеткама, романима и другим остварењима написани многи аналитички текстови, од новинских приказа и часописних критика, преко обимнијих књижевних есеја и академских радова, све до исцрпних студија, у српској књижевнокритичкој, интерпретативној мисли, а посебно у науци о књижевности, недостајао је, у оноликој мери колико је то могуће у тумачењу књижевних текстова једног писца, целовит, представљачки опис и аналитички увид у стваралаштво Александра Тишме, како у књижевноисторијском, тако и у поетичком смислу.

Да би се из одређене перспективе приступило истраживању Тишминих текстова, било је неопходно најпре одредити одговарајућу методологију истраживања а потом што прецизније дефинисати неколико кључних појмова пишчеве поетике. Служећи се одговарајућим књижевноисторијским (епохални контекст, дело у

времену и у интертексту) и књижевнокритичким приступима (наратологија, семантичка анализа), мр Јелена Ангеловски склапа мозаичну слику настанка и раста, али и уметничких учинака и значењских резултанти Тишминог опуса. У одређивању поетичког поља на којем се тај опус постепено помаља докторандкиња најпре наводи појам *истине*, предострожно подсећајући да је о том појму у уметности могуће говорити на више начина. Истинитост у Тишмином делу односи се, међутим, пре свега на чињеницу да је „од најранијих приповедака, па до позне мемоарске и дневничке прозе, упадљив (...) његов (Тишмин – напомена Комисије) труд да свет, јунаке и, на крају, себе самог, представи што истинитије, макар по цену огољености, бруталности, чак и када то делује као шок који је сам себи сврха”. Испитивање тог феномена нужно води уочавању преминације теме зла, која, било као покретач радње, мотивацијски замајац у карактеризацији ликова или симболичко језгро којем се у прозном обликовању и представљању света тежи и до ког се долази, заузима централно место, управо кључну тачку опуса о којем је реч. Истинитост у приказивању зла за Тишму је била равна етичком императиву уметности, не без последица по естетску и мисаону природу његових што фикционалних, што документарних остварења, као и оних за које можемо рећи да су „на међи”. „Мешанство” такође спада у кључне идентитетске појмове Тишминог опуса. Њиме мр Јелена Ангеловски одређује једно од поетичких чворишта у стварању дела тог писца, па између осталог каже и ово: „Расни стид, који често помиње, у исто време, покренуо га је да најпре читање, а затим и писање, пронађе као модалитет за налажење свог места у свету у

којем се целог живота осећао као маргинална појава”. Издвојеност, маргиналност и неприпадање својствене су, такође, и свим најизразитијим и најсугестивније обликованим Тишминим ликовима, те је и томе у свом раду докторандкиња Јелена Ангеловски посветила одговарајућу пажњу. Посматрање и склоност ка недоношењу одлука још једно су заједничко својство писца и његових ликова. И једни и други су пасивни посматрачи, сведоци који радије промишљају, него доживљавају свет као такав, напомиње ауторка дисертације „Прозни опус Александра Тишме”. Аналитичко колико и фикционално испитивање и стално преиспитивање људских страсти и слабости, а томе ваља додати и амблематични Тишмин антрополошки песимизам, такође представљају битну одредницу његове поетике. Посебно је, при том, према налазима мр Јелене Ангеловски, апострофирана Тишмина „окренутост мутним, ниским страстима, рату, *насиљу и еросу*, и то најчешће укрштено, у десадовским, чудовишним комбинацијама, што одређује његову прозу као помало ишчашену, мрачну и сурову”. Одређивање позиције Александра Тишме у оквиру књижевне генерације којој је условно припадао и доба у којем је стварао заокружује уводна разматрања мр Јелене Ангеловски, након чега следи дискусији подложен закључак да тај писац никада и није био репрезент главног тока српске књижевности, што додатно истиче његову посебност.

Неопходни биобиблиографски преглед Тишминог живота, којим се не потенцира могући позитивистички приступ његовом стваралаштву, већ се гради примарни контекст за аналитичко разумевање дела, подразумева сукцесивно усредсређивање на све

делове и злобове Тишминог врло богатог, интерпретативно високо захтевог опуса, па је подела докторског рада мр Јелене Ангеловски на жанровске подцелине сасвим очекивана и оправдана. Као и многи други прозни писци, што српске што светске књижевности, и Александар Тишма је почео као песник, и мада је тежиште предоченог докторског рада на његовој прози, било је, зарад целовитости увида и реконструкције стваралачке генезе, потребно понешто рећи и о његовој поезији, иначе по себи не посебно вредној и значајној. Бавећи се Тишминим раним стиховима мр Јелена Ангеловски примећује: „Њена реалистичност, дескриптивни манир, објективизација перцепције, окренутост ка свакодневном, чак ниском и профаном, део је слике света коју се Тишма увек труди да обликује.” На одговарајућим примерима показано је на који начин наративност, фрагментарност, склоност ка депатетизацији, као и повезаност еротских тема и насиља карактеришу песме које личе на поетизоване варијанте Тишминих приповедних дела. Најзад, разматрајући специфичности песничког субјекта, који се ређе јавља у једнини, а чешће у множини, као да говори у име или из неке претпостављене групе, докторандкиња Јелена Ангеловски закључује: „Док је у прози у центру његове пажње човек, његови нагони и дела, у поезији Тишма пише о свету. Њега насељавају људи, али њихови животи представљају само одраз и доказ пропадљивости и претећег ништавила које зјапи из тог света”.

Наредни сегмент докторског рада „Прозни опус Александра Тишме” посвећен је, хронолошким редом, истраживању Тишмине приповедне прозе из збирки *Кривице* (1961), *Насиље* (1965), *Мртви*

угао (1973), *Повратак миру* (1977), *Школа безбожничества* (1978), *Хиљаду и друга ноћ* (1987), *Искушења љубави* (1995). Истакнута је пишчева склоност обликовању краћих временских одсецака, што је коренско, генеричко својство краћих приповедних облика, превласт детаља над целовитије предоченом главном темом која је више наговештена него експлицирана, као и „микрохаос свакодневнице” у којем се тужне или трагичне судбине јунака још изразитије истичу. У анализи приповедака из збирке *Кривице* наилазимо на паралелу која их и повезује и одваја од оних које су потом уследиле у збирци *Насиље*. У њима, према речима мр Јелене Ангеловски, „животне ситуације, обично болне и горке, отварају у мислима јунака низ егзистенцијалних питања, анализа и коментара и резултују резигнацијом или страхом”. Детаљна анализа приповедака из *Насиља* засвођена је закључком о њиховом можда и пресудном утицају на изразитост и посебност Тишмине приповедне технике и њоме уобличене слике света: „Зло је човеку у тим приповеткама природно, као и свака друга потреба, нема више трагичку или метафизичку подлогу, као у његовим ранијим приповеткама. Оно се јавља спонтано, и то најчешће као резултат сукоба мушког и женског, јачег и слабијег, моћног и потлаченог. Тиме се у збирци *Насиље* ствара основа за ликове злочинаца који се појављују у Тишминим романима и каснијим приповеткама. Такође, писац ће овде открити поступак који ће му послужити као матрица за грађење сложених романескних структура. Реч је о споју документарне основе и наративне надградње, која му обезбеђује смисао и тумачење”. Помно читање *Мртвог угла* истиче у први план лик Карана, једног од првих

карактеристичних Тишминих јунака. Поентирајући анализу тог лика, мр Јелена Ангеловски посебно истиче ово: „Упадљива привлачност и занимљивост Карановог лика најављује Тишмино мајсторство у обликовању јунака растрзаних између жеље и пасивности, страха и одлучности, потребе и одбојности. Чини се да без Карана, не би било ни Блама.” Разматрање Тишминог приповедног односа према теми зла у човеку наставља се у оквиру интерпретације збирке *Школа безбожничтва*, са посебним освртом на антологијску, насловну приповетку. У њој се Дуличев страх и, касније, олакшање због изостанка Божје одмазде, тумаче кроз призму пишневог антрополошког скептицизма. Према мишљењу мр Јелене Ангеловски *Без крика* је збирка настала ауторским истраживањем социјалнопсихолошких релација којим се уједно најављују потоње приповетке и то следом преобликованих прича из *Насиља*. У анализи збирке *Које волимо* у првом плану је карактеристична позиција јунакиња са друштвене маргине, за коју се може рећи да је, судећи према њеној учесталости у целокупном пишчевом опусу, једна од опсесивних тачака од којих приповедач креће у фикционализовано представљање света, у градњу претежне већине својих приповедака и романа.

Интерпретативни приказ Тишминих романа започиње анализом „романа са лирским предзнаком” *За црном девојком*. Мр Јелена Ангеловски се неизбежно, јер јој се то намеће из саме природе посматраног дела, бави опсесивним темама којима се наратор романа циклично враћа, потом и приповедним третманом и обликовањем времена и простора велике романескне приче, али и меланхоличним

тоном нарације, донекле неуобичајеним, а покадшто и изненађујућом за тог писца. *Књига о Бламу*, као једно од најважнијих дела Тишминог опуса, захтевала је шире и амбициозније тумачење, па докторандкиња Јелена Ангеловски највише простора посвећује уочавању специфичности обликовања времена, простора, јунака, тема и, нарочито, анализи композиције тог романа, насталог на начин изневеравања хронолошких и каузалних начела. Аналитички фокус задржан је и на главном јунаку, Мирославу Бламу. Он је: „сувишан, плашљив и пасиван човек, али и карактер са дубоко усађеним осећањем моралне одговорности, које у стварности није у стању да активира. Такав, слаб и неодлучан, он постаје реалан и близак, па његово осећање стварности лако постаје и наше“.

У тумачењу романа *Употреба човека* детаљно се описује и испитује у њему предочен и примењен процес преосмишљавања традиционалних наративних процедура и техника. Анализа поменутог дела заснована је и на Тишмином избору предмета (дневника) као приповедног језгра којем гравитира цео роман. Објашњавајући позицију *Употребе човека* у Тишминој филозофији зла у човеку, мр Јелена Ангеловски закључује: „Сам писац означава тај роман као своју ‘негативну антропологију’, као књигу коју никад неће превазићи и у којој је рекао све што је имао о убијању и злу у људима. Та поражавајућа истина, по његовом мишљењу, једина је могућа јер је живот у крајњој консеквенци увек пораз, осим ако од почетка до краја није обмана и лаж. Зло као главни јунак Тишмине прозе и овде, дакле, заузима централно место, и то зло у свим појавним облицима, од ужаса логора, до оног које покреће обичног човека у свакодневном

животу и одлукама”. Следи тумачење романа *Бегунци*, у којем зло није везано за историју, нити за идеологију, већ постаје део обичне свакодневице. Кружна композиција романа *Широка врата* постаје предмет интересовања тумача као пример Тишминог поступка анализе развоја идеје о злочину, трансформације жртве у злочинца и обрнуто. У роману *Капо* та идеја је у потпуности овладава приповедним светом, па мр Јелена Ангеловски закључује и ово: „Посматрајући роман *Капо* у целости, приметимо да је реч о некој врсти синтезе поступака и тема које је писац понудио у претходним романима. На позадини великих историјских збивања осликава се ужас индивидуалних судбина. Јунаци, суочени с екстремним околностима, показују зверску страну своје личности, и изазвани страхом, постају мучитељи уместо жртава.” Анализа супротстављених полова у контрастној сазданој композицији романа *Вере и завере* довешће до увида у то шта је, из перспективе објективизујућег приповедача, могуће мислити о активном материјализму и пасивном идеализму, а у контексту проблемског питања злочина и казне. У одељку о роману *Женарник* махом се говори о његовој необичној наративној структури, при чему ауторка настоји да опише начин на који писац обликује њему својствене, колико опсесивне толико и вечне теме у друкчије постављеној и реализованој форми.

Александар Тишма био је писац полиграф, окушао се у многим књижевним врстама, као и у сва три књижевна рода, укључујући и драму. У анализи Тишминих драма, прибраних у књизи *Дозвољене игре*, за које се, као и за пишчеву поезију, може рећи да представљају

рубни, али не и занемарљив део његовог стваралачког рада, мр Јелена Ангеловски пажњу превасходно усмерава на елементе драмске технике којима писац, користећи сценски говор, креира атмосферу безнађа сличну оној у романима или приповеткама. У одељку о документарној и мемоарској прози систематично су описани путописи, дневници, писма, прозни записи и мемоарски текстови Александра Тишме. Проучавајући нарочито дневничке записе, који су врло често и подлога и окидач процеса наративне фикционализације, мр Јелена Ангеловски изводи посебно индикативан, а донекле и интригантан закључак о *аутофикционалности* Тишмине прозе: „Тишма бира традиционалне исповедне, аутобиографске жанрове, али их формира помоћу својих опробаних фикционалних модела, нарочито када је реч о карактеризацији”.

Прегледно су, у посебном поглављу докторске дисертације „Прозни опус Александра Тишме” мр Јелене Ангеловски приказани и чланци које је тај писац писао у рубрикама „Листајући часописе” и „Живот међу редовима” објављиваним у *Летопису Матице српске* од 1953. до 1965. године, али и другде. Побројане су и описане књижевне теме којима се Тишма бавио у својим публицистичким текстовима и повучене поједине паралеле са његовим ауторским, литерарним интересовањима и књижевноуметничким прегнућем. Једно поглавље у дисертацији бави се и пишчевим преводилачким радом, а посебно треба указати на одељак о Тишминој билингвалности, поготово у смислу утицаја мађарског језика на извесне карактеристике његовог израза у српском језику, што би, потенцијално, са пуним разлогом, могла да буде тема неког

академског, лингвистичког огледа који би нас одвео до разумевања кључних својстава Тишминог приповедног вокабулара и дискурса, и, даље од тога, приповедног стила, за који се не може рећи да је увек беспрекоран са становишта језичке норме и књижевне синтаксе, али је можда баш и због тог одступања, посебан и уметнички упечатљив, управо као и у случају неких других значајних српских писаца, истина, у другим кључу и из других лингвостилских разлога и специфичности.

Опште карактеристике опуса Александра Тишме предмет су последњег одељка докторског рада мр Јелене Ангеловски. У њему су анализиране психолошке и психосоцијалне одлике ликова, посебно жена и Тишми својствених негативних јунака, који живе, делују, продукују али и трпе злу радњу у свету у којем, из необјашњивих, уметничком обликовању подложних разлога, владају ерос и насиље. Једна од тема је и специфичан тон Тишминог приповедања, о којем мр Јелена Ангеловски каже и ово: „Уроњени у привидно миран тон приповедања, ужасни призори стварају вишеструко снажнији ефекат, будући да се одражавају на контрастној подлози. Треба имати на уму и повратну реакцију – неутралан тон наратије на тај начин добија неку врсту ужасног призвука, који задржава и онда када описује тривијална збивања, што писцу олакшава стварање туробне атмосфере трагичне свакодневице”. Такође, описан је и Тишмин напор да приповедни облик и израз прилагоди повлашћеној и одабраној теми, што је он често успевао захваљујући управо свесном отклону од уобичајених реалистичких средстава и изналажењу иновативних, покаткад исувише артифицијелних решења.

VI ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У докторској дисертацији „Прозни опус Александра Тишме” мр Јелена Ангеловски тумачи Тишмин превасходни, покретачки, поетички, семантички и етички императиван интерес да приповедањем представи, дочара, али и, колико је то уопште могуће, разуме човекову слабост, па и немоћ да се одупре деструктивним поривима, својим нагонима и, јунговски речено, својој „тамној сенци”. Исходиште Тишмине потребе да стално прича најразличитије верзије једне у основи истоветне приче, сматра мр Јелена Ангеловски, налази се у покушају да се о онтолошким људским кваровима, демонизму и непочинствима, а понајвећма о злу, који, збирно узев, неизбежно резултирају сусретом етичких питања и естетске форме, говори што истинитије и огољеније: „У њему је, ако поједноставимо, спојена брутална реалистичност дескрипције са наглашеном конструкцијом у поступку, означеном нарушеном линеарношћу наратије, необичном карактеризацијом и комбиновањем различитих модела прозног говора. У откривању тог свог специфичног приповедачког гласа помогло му је (Тишми – напомена Комисије) наслеђе европске књижевности, и истовремено, покушај да ствара мимо актуелних токова домаће литературе. Он ће постати део нараштаја писаца који су за своје полазиште користили искуство Другог светског рата, али ће се од свих струја издвојити тежњом да споји реалистички и модернистички приступ књижевном тексту и да, служећи се паралелно и једним и другим средствима, проговори о злу

у човеку силовито, убитачно и бескомпромисно.”

VII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊЕ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Александар Тишма спада у писце чије дело је имало релативно богату и разноврсну критичку рецепцију, а има је и данас. Докторски рад мр Јелене Ангеловски „Прозни опус Александра Тишме”, уважавајући, у дијалошкој, а понекад и полемичкој форми, најбоље или најкарактеристичније од онога што је о Тишином делу до сада речено, иде даље од тога, нудећи први покушај збирне анализе пишевог пространог опуса, каогод и реконструкцију и коментар књижевнокритичке рецепције тога опуса. Одговарајућа пажња при том је усмерена на истраживање опсесивних тема и специфичних наративних стратегија Александра Тишме, што води најпре формулисању, а потом и интерпретативном разумевању основних питања његове поетике. Имајући на уму све речено и сматрајући да је докторска дисертација „Прозни опус Александра Тишме” мр Јелене Ангеловски урађена на креативан начин, са уважавањем свих методолошких захтева које је потребни испунити при изради академског рада датог нивоа и врсте, а подразумевајући да по природи ствари остаје низ питања на које и даље треба тражити одговоре, Комисија позива докторандкињу на усмену одбрану тезе.

VIII БИБЛИОГРАФИЈА НАВЕДЕНА У ДОКТОРСКОЈ

ДИСЕРТАЦИЈИ

ПРИМАРНА ЛИТЕРАТУРА

ТИШМА, Александар. „Ана је научила да чита и пише.” *Слободна Војводина* 11. јануар 1947.

ТИШМА, Александар, *Дневник: 1941-2001*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.

ТИШМА, Александар, *Искушења љубави*. Београд: Време књиге, 1995.

ТИШМА, Александар, *Књига о Бламу*. Београд: Нолит, 1972.

ТИШМА, Александар, *Кривице*. Нови Сад: Матица српска, 1990.

ТИШМА, Александар. „На аналфабетском течају.” *Слободна Војводина* 15. децембар 1946.

ТИШМА, Александар, *Најлепше приповетке Александра Тишме*. Београд: Просвета, 2001.

ТИШМА, Александар, *Насељени свет, крчма и остало*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

ТИШМА, Александар, *Насиље*. Београд: Просвета, 1965.

ТИШМА, Александар. „Разногласна личност.” *Руковет: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања* год. 35, бр. 5 (1989): стр. 535-536

ТИШМА, Александар, *Светска књижевност у Летопису Матице српске*. Анкица Васић (прир.). књ. 1 и 2. Нови Сад : Српска академија наука и уметности, Огранак, 2006.

ТИШМА, Александар, *Употреба човека*. Београд: Нолит, 1981.

- ТИШМА, Александар, *Хиљаду и друга ноћ*. Милица Николић (ур.).
Београд: Српска књижевна задруга, 1987.
- ТИШМА, Александар, *Широка врата*. Београд: Нолит, 1989.
- ТИШМА, Александар, *Шта сам говорио*. Љубисав Андрић (прир.).
Нови Сад: Прометеј, 1996.
- TIŠMA, Aleksandar, *Begunci*. Titograd: Pobjeda, 1981.
- TIŠMA, Aleksandar, *Bez krika*. Beograd: Nolit, 1980.
- TIŠMA, Aleksandar, *Dan odlaganja*. Beograd: Prosveta, 1997.
- TIŠMA, Aleksandar, *Dozvoljene igre*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2011.
- TIŠMA, Aleksandar, *Drugde*. Beograd: Prosveta, 1996.
- TIŠMA, Aleksandar, *Za crnom devojkom*. Beograd: Nolit, 1980.
- TIŠMA, Aleksandar, *Ženarnik*. Novi Sad : Akademska knjiga, 2010.
- TIŠMA, Aleksandar, *Kapo*. Beograd: Prosveta, 1998.
- TIŠMA, Aleksandar, *Mrtvi ugao*. Beograd: Nolit, 1980.
- TIŠMA, Aleksandar, *Pesme i zapisi*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2011.
- TIŠMA, Aleksandar, *Pisma Sonji*. Novi Sad : Ljubitelji knjige, 2006.
- TIŠMA, Aleksandar, *Sećaj se većkrat na Vali*. Sremski Karlovci ; Novi
Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2000.
- TIŠMA, Aleksandar, *Ženarnik*. Novi Sad : Akademska knjiga, 2010.
- TIŠMA, Aleksandar, *Vere i zavere*. Beograd: Nolit, 1983.
- TIŠMA, Aleksandar, *Škola bezbožništva*. Beograd: Nolit, 1978.

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА

АЛБАХАРИ, Давид. „Александар Тишма, уредник (преписка).”

Градац: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања год. 31, бр. 156 (2005): стр. 56-64

БАБЕЛ, Јосип. „Човек употребљен од писца.” *НИН* 27.2.2003.

БЛАШКОВИЋ, Ласло. „Тишмина прашка кућа.” *Политика* 19. април 2008.

БОЖОВИЋ, Гојко. „Уметност и пораз.” *Реч: часопис за књижевност и културу* год. 3, бр. 20 (1997): стр. 107-108

VARNICA, Nevena. „Nasilje, cirkus, paradoks.” *Капо. Novi Sad : Akademska knjiga*, 2012.

ВУКАНОВИЋ, Јованка. „Страх од прошлости.” *Стварање: часопис за књижевност и културу* 45, 4 (1999): стр. 457-458

ГАЈИЋ, Драгољуб Д. „Бол и немоћ пред животом.” *Домети: часопис за културу* год. 5, бр. 14 (лето 1978): стр. 95-97

GVOZDEN, Vladimir. „Mukotrpno oživljavanje istine.” *Knjiga o Blatu. Novi Sad : Akademska knjiga*, 2011.

ГОРДИЋ ПЕТКОВИЋ, Владислава, *На женском континенту*. Нови Сад: Дневник, 2007.

ГОРДИЋ ПЕТКОВИЋ, Владислава. „Тишмини логори и бордели.” *Блиц* 5.9.2010.

ДЕЛИЋ, Јован. „Ка поетици Александра Тишме.” *Летопис Матице српске* год. 178, књ. 464, св. 1-2 (јул-август 1999): стр. 67-85

ДЕЛИЋ, Јован, Светозар Кољевић и Иван Негришорац, *Повратак миру Александра Тишме*. Нови Сад: Матица српска Одељење за књижевност и језик, САНУ, Огранак у Новом Саду, 2005.

DESPIĆ, Đorđe. „Pesme i zapisi Aleksandra Tišme.” *Pesme i zapisi*. Novi Sad : Akademska knjiga, 2011.

ДРАГАНИЋ НОНИН, Гордана. „У сенци десадовских мотива.” *Нова мисао: часопис за савремену културу Војводине* бр. 6 (јун 2010): стр. 76

ДУШАНИЋ, Дуња. „Шта је аутофикција?” *Књижевна историја* год. 44, бр. 148 (2012): стр. 797-810

ЖИВКОВИЋ, Живан, *Седми печат*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988.

ИГЊАТОВИЋ, Срба, *Проза промене. Српска проза 1950-1979*. Београд: Вук Караџић, 1981.

INGENDAAY, Paul. „Učesnik – šta koga održava u životu.” *Polja* год. 46, br. 416 (april-maj 2001), str. 83-84 – tekst preveden iz novina F.A.Z. 30.8.1997.

JERGOVIĆ, Miljenko. *Tišma, utjeha jevrejskih pasa*. <
<http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/tisma-utjeha-jevrejskih-pasa/>>

КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ „САВРЕМЕНА СРПСКА ПРОЗА”, *Зборник Тринаестих књижевних сусрета „Савремена српска проза” 8-9. новембар 1996. Трстеник*. Трстеник : Народна библиотека „Јефимија” : Културно-просветна заједница, 1997.

КОЉЕВИЋ, Светозар. „Да ли је човек оно што му се дешава?” *Поља, часопис за културу, уметност и друштвена питања* год. 46, бр. 416 (2001): стр. 78-80

KORDIĆ, Radoman, *Tumačenje književnog dela*. Gornji Milanovac: Dečje

novine, 1988.

КОРУНОВИЋ, Горан. „Сећање на Други светски рат у роману *Kapo* Александра Тишме.” *Летопис Матице српске* Год. 188, књ. 490, св. 1/2 (јул-авг. 2012), стр. 107-121.

LEANDER FOG, Else Marie. „Književnost je lanac u našim rukama.” *Književni glasnik: književnost, teorija, nauka, izdavaštvo, bibliotekarstvo, knjižarstvo* br. 3/5 (2001): str. 42-45

MAYER, Hans, *Autsajderi*. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1981.

МИЛАШИНОВИЋ, Светлана. „(Зло)употреба човека као заоставштина Александра Тишме.” *Летопис Матице српске* год. 186, књ. 485, св. 1-2 (јул-август 2010): стр. 220-224

MILOŠEVIĆ, Miloš, *Delo potopljeno strahom i smrću*. Novi Sad: Zmaj, 2005.

MILOŠEVIĆ, Nikola, *Negativni junak*. Beograd : Beletra, 1990.

МИРКОВИЋ, Чедомир, *Под окриљем нечастивог: 66 савремених српских приповедача*. Београд: Дерета, 1996.

МИЋИЋ ДИМОВСКА, Милица. „Трагање за јунаком.” *Поља, часопис за културу, уметност и друштвена питања* год. 46, бр. 416 (2001): стр. 25-26

МРВОШ, Богдан, *Шта хоће Вавилон?*. Бела Црква : "Сава Мунђан" ; Панчево : Заједница књижевника Панчева, 1996.

НЕГРИШОРАЦ, Иван. „Белешка о генези романа *Женарник* Александра Тишме.” *Летопис Матице српске* год. 186, књ. 485, св. 4 (април 2010): стр. 661-668

НОВАКОВИЋ, Бошко, *Вихорно раздобље (од Б. Станковића до А.*

Тишме). Нови Сад: Матица српска, 1985.

ПАВКОВИЋ, Васа. „Одлазак мудрог скептика.” *НИН* 20.2.2003.

PAVKOVIĆ, Vasa. „O seksu i zlu.” *Beogradski književni časopis* br. 20-21 (jesen-zima 2010) <<http://www.bgknjizevnicasopis.rs>>

ПАЛАВЕСТРА, Предраг. „Тишма: митологија свакидашње тескобе.” *Повеља: часопис за књижевност, уметност, културу, просветна и друштвена питања* год. 20, бр.1-2 (1990): стр. 53-55

ПАНТИЋ, Михајло, *Александријски синдром 3*. Нови Сад: Матица српска, 1999.

ПАНТИЋ, Михајло, *Александријски синдром 4*. Београд: Просвета, 2003.

ПАНТИЋ, Михајло. „Школа безбожништва Александра Тишме.” *Летопис Матице српске* год. 175, књ. 464, бр. 1-2 (јул-август 1999): стр. 86-92

ПОПОВ, Јован. „Јеж и јоргован.” *Поља, часопис за културу, уметност и друштвена питања* год. 46, бр. 416 (2001): стр. 64-77

RAMADANSKI, Draginja. „Iz senke izopšteneičke osećajnosti.” *Krivice; Bez kriika*. Novi Sad : Akademska knjiga, 2013.

РИБНИКАР ПЕРИШИЋ, Владислава. „НИН-ова награда за роман године.” *Трећи програм* бр. 32, год. 8, (јануар 1977): стр. 38-40

РЕЂЕП, Драшко. „Александар Тишма: Насељени свет.” *Поља, часопис за културу, уметност и друштвена питања* год. 2, бр. 8-9 (1956): стр. 7

- РЕЂЕП, Драшко. „Тишма је умро као довршен писац без уобичајене
литерарне патетике.” *Национал* 18.2.2003.
- SEKELJ, Vojislav, *23 kritike*. Irig ; Novi Sad : Srpska čitaonica i knjižnica,
1988.
- СТЕВАНОВИЋ, Видосав, *Дневник самоће: избор фрагмената 1988-
1993*. Београд: Службени гласник, 2010.
- ТАМАЏ, Julijan, *Darovi moje braće*. Nikšić : Univerzitetska riječ ; Titov
Vrbas : Narodna biblioteka, 1990.
- ТРИФКОВИЋ, Ристо. „Александар Тишма – сликар људске судбине.”
Градина год. 12, бр. 5 (мај 1977): стр. 98-102
- ТРИФКОВИЋ, Ристо. „Каран – наши Мерсо.” *Улазница* год. 8, бр. 37
(1974): стр. 81-83
- УГРИНОВ, Павле. „Смрт духа и тела.” *Књижевност* год. 39, књ. 77,
св. 1 (јан. 1984): стр. 94-96
- НАДŽИЋ, Zorica. „Pripovedački kvartet Aleksandra Tišme.” *Škola
bezbožništva*. Novi Sad : Akademska knjiga, 2010.
- CIDILKO, Vesna. „Aleksandar Tišma o sebi i drugima ili O zamkama
zaborava.” *Sećaj se većkrat na Vali*. Novi Sad :
Akademska knjiga, 2012.
- ЏАМБАРСКИ ЗАВИШИЋ, Емилија. „Поетика простора у *Књизи о
Бламу* Александра Тишме.” *Летопис Матице српске*
год. 186, књ. 426, св. 4 (октобар 2010): стр. 620-645
- ЏАЦИЋ, Петар. „На маргинама живота.” *Политика* год. 58, бр. 17088
(7. мај. 1961): стр. 21

ШИРА ЛИТЕРАТУРА

АНЂЕЛКОВИЋ, Мирјана, *Духовни отисци*. Нови Сад : Градска библиотека, 2005.

ANTONIJEVIĆ, Damnjan. „Aleksandar Tišma: "Povratak miru." *Polja* God. 24, br. 229 (mart 1978), str. 25.

ANTONIJEVIĆ, Damnjan. „Živeti neslobodu : pripovedačka proza Aleksandra Tišme.” *Polja* God. 25, br. 242 (april 1979): str. 20-21.

БОЖОВИЋ, Гојко. „Нацрт за поетику Александра Тишме.” *Књижевни магазин* Год. 3, бр. 21 (2003): стр. 14-15.

БОЖОВИЋ, Гојко. „Живот и прича.” *Поља* Год. 46, бр. 416 (2001): стр. 42-47.

BOŽOVIĆ, Gojko. „Aleksandar Tišma: Iskušenja ljubavi, Beograd, 1995.” *Reč* 3, 20, (1996): str. 107-108.

BRAJOVIĆ, Tihomir, *Komparativni identiteti*. Beograd : Službeni glasnik, 2012.

ВЛАДУШИЋ, Слободан, *На промају : студије, есеји и критике*. Зрењанин : Агора, 2007.

ЕГЕРИЋ, Мирослав. „Александар Тишма : (1924-2003) : истраживач контрадикција у човеку.” *Златна греда* Год. 3, бр. 17 (март 2003): стр. 31-32.

ГОРДИЋ, Славко, *Образац и чин : огледи о роману*. Нови Сад : Матица српска, 1995.

ДЕРЕТИЋ, Јован, *Поетика српске књижевности* Београд : "Филип Вишњић", 1997.

ĐERIĆ, Zoran. „U vozovima evropske klase : na početku, pitanje: Da li si čitao Besudbinstvo Imrea Kertesa? I nešto kasnije : Da li si čuo da je umro Aleksandar Tišma?“ *Polja* God. 48, br. 424 (april-maj 2003): str. 66-72.

EGERIĆ, Miroslav. „Egzistencijalni realizam Aleksandra Tišme.“ *Delo* God. 23, knj.23, br. 3 (1977): str. 1-9.

ЖИВКОВИЋ, Живан. „Приповедачева песничка прошлост : Александар Тишма: Насељени свет, крчма и остало; Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1987.

NIKOLIĆ, Milica, *Običavanje stvarnog : Tišma, B. Ćosić, Kuzmanović*.Beograd : Čigoja štampa, 2004.

ПАВКОВИЋ, Васа, *Поглед кроз прозу : есеји о српским прозаистима XX века*. Нови Сад : Дневник, 2006.

ПАЛАВЕСТРА, Предраг. „Тишма: митологија свакидашње тескобе.“ *Повеља*, 20, 1-2, стр. 53-55.

PANČIĆ, Teofil, *Na hartijском задатку*. Novi Sad : Dnevnik, 2006.

ПИСАРЕВ, Ђорђе. „Извештај о животу господина Тишме?“ *Књижевни гласник*. Бр. 1 (2001): стр. 127.

ПОПОВИЋ, Бранко. „Добро описан живот : Александар Тишма, Сећај се већkrat на Vali, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад 2000.

ПОТИЋ, Душица, *Тетоважа : критике*. Ниш : Просвета, 2000.

REŠIN TUCIĆ, Vujica, *Vreme fantoma : o piscima i knjigama*. Novi Sad :

Kulturni centar Novog Sada, 2005.

ROSIĆ, Tatjana. „Iskušavanje vrline.” *Polja* God. 46, br. 416 (april-maj 2001): str. 36-41.

САВИЋ, Милисав. „Писац мудрих речи : сећање: Александар Тишма.” *Политика* 22.02.2003: стр. Б2.

SEKELJ, Vojislav. „Aleksandar Tišma: *Škola bezbožništva*, "Nolit", Beograd 1978.” *Polja* God. 25, br. 246/247 (avg-sept. 1979): str. 32-33.

CIDILKO, Vesna. „Politička i socijalna stvarnost u pripovedačkom delu Aleksandra Tišme.” *Књижевна историја* God. 39, br. 131/132 (2007): str. 185-196.

ČUDIĆ, Marko. „Osvrt na Tišmin prevod Kertesovog romana Besudbinstvo“ *Philologia* God. 2, br. 2 (2004): str. 163-171.

ЏАМБАРСКИ, Емилија. „Поетичка начела у Дневнику 1942-2001 Александра Тишме.” *Свеске* Год. 15, бр. 69 (септ. 2003): стр. 78-86.

ШОП, Љиљана. „Књига о капоу : Александар Тишма: *Капо*.” *Књижевна реч* Год. 17, бр. 315 (10. фебруар 1988): стр. 16.

ОПШТЕТЕОРИЈСКА ЛИТЕРАТУРА

ABBOTT, H. Porter, *Uvod u teoriju proze*. Beograd : Službeni glasnik, 2009.

AUERBAH, Erih, *Mimesis. Prikazivanje stvarnosti u zapadnoevropskoj književnosti*. Beograd: Nolit, 1978.

BAL, Mike, *Naratologija : teorija priče i pripovedanja*. Beograd : Narodna knjiga-Alfa, 2000.

БАХТИН, Михаил Михайлович, *О роману*. Београд: Нолит, 1989.

БАШЛАР, Гастон, *Поетика сањарије*. Сарајево: „Веселин Маслеша”, 1982.

BUT, Vejn. *Retorika proze*. Beograd: Nolit, 1976.

VELEK, Rene i VOREN, Ostin, *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit, 1974.

ДОЛЕЖЕЛ, Љубомир, *Хетерокосмика: фикција и могући светови*. Београд: Службени гласник. 2008.

EKO, Umberto. *O književnosti*. Beograd : Narodna knjiga-Alfa, 2002.

ŽENET, Žerar, *Figure*. Beograd : Vuk Karadžić, 1985.

ŽMEGAČ, Viktor, *Povijesna poetika romana*. GZH: Zagreb, 1991.

POPOVIĆ, Tanja, *Rečnik književnih termina*. Beograd : Logos art : Edicija, 2010.

POPOVIĆ, Tanja, *Strategije pripovedanja*. Beograd : Službeni glasnik, 2011.

PRINCE, Gerald, *A dictionary of narratology*. London : University of Nebraska Press, cop. 2003. - XI

PULE, Žorž, *Metamorfoze kruga*. Sremski Karlovci, Novi Sad: IKZS, 1993.

RIMMON-KENAN, Shlomith, *Narativna proza: savremena poetika*.
Beograd : Narodna knjiga – Alfa, 2007.

RUSE, Žan, *Oblik i značenje*. Sremski Karlovci, Novi Sad: IKZS, 1993.

SUPEK, Rudi, *Modernizam i postmodernizam : proturječan čovjek kao utemeljenje : ogledi iz fundamentalne antropologije*, Zagreb : Antibarbarus, 1996.

USPENSKI, Boris Andreevič, *Poetika kompozicije: semiotika ikone*.
Beograd : Nolit, 1979.

FLAKER, Aleksandar, *Period, stil, žanr : književnoteorijski pojmovnik*.
Beograd: Službeni glasnik, 2011.

FLAKER, Aleksandar, *Stilske formacije*. Zagreb : SNL, 1976.

FRYE, Northrop, *Anatomija kritike: četiri eseja*, Zagreb : Golden marketing, 2000.

ФРИДРИХ, Хуго, *Структура модерне лирике: од средине 19. века до средине 20. века*. Нови Сад: Светови, 2003.

ШТАНЦЛ, Франц Карл, *Типичне форме романа*. Нови Сад:
Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

У Београду, 1. августа 2014.

др Михајло Пантић, редовни професор

др Радивоје Микић, редовни професор

др Марко Недић, научни саветник